

La llengua d'Isabel de Villena¹

EMILI CASANOVA
Universitat de València

La llengua del *Vita Christi* d'Isabel de Villena no ha estat encara estudiada. Els motius, dos principalment:

a) La senzillesa de la llengua de la nostra autora, la qual és fàcilment entenedora per a una persona de mitjana cultura: el lèxic popular i la morfologia són els propis de la fi del segle XV, i en tot cas molt acostats al valencià actual. Els neologismes emprats són també entenedors i tots ja arrelats modernament. Aquests fets han provocat que els nostres etimòlegs no s'hagen preocupat prou del seu lèxic, més interessats per resoldre els enigmes lèxics, i que els nostres historiadors de la llengua l'hagen desatesa davant, per exemple, de la dificultat lèxica de l'*Espill* de Jaume Roig. Per exemple, Miquel i Planas, editor dels dos textos, afegeix a l'edició del *Llibre de les Dones* un interessant vocabulari, quasi exhaustiu, coneixedor de la dificultat per al lector, i en canvi, a la *Vita Christi*, no hi fa res similar. En concret, l'obra de la monja, només l'han buidada els Diccionaris d'Alcover-Moll i el DECat de Joan Coromines, i incompletament. Tampoc no l'han utilitzada els diacronistes de la morfosintaxi. Només l'han emprada esporàdicament alguns autors per a tractar algun fenomen com fa Germà Colon o jo mateix. Esperem que la realització de la *Concordança de la Vita Christi de sor Isabel de Villena*,² a càrrec d'un equip dirigit per Rafael Alemany (1996), permetrà a partir d'ara tenir present l'obra de la monja en els estudis morfosintàctics i lèxics sense excusa.

b) Fins ara Villena solament ha interessat a historiadors de la literatura, enlluernats pel seu estil personal oposat a l'estil de la valenciana prosa. Com diu Fuster (1995a: 69):

Sor Isabel, no ho oblidem mai, escrivia per a les seves monges, i per tant ho havia de fer amb dicció senzilla, natural: digna –no exempta d'èmfasi: d'èmfasi piadós–, però familiar [...] l'artifici d'això que se sol anomenar valenciana prosa –cultisme llatinitzant, vagament humanista–, tan apreciat pels escriptors valencians contemporanis, hauria estat impropcedent en la ploma abacial.³

¹ Aquest treball s'integra en el projecte d'investigació GV-3207/95 de la Generalitat Valenciana.

² He utilitzat en aquest estudi lèxic l'edició de Ramon Miquel i Planas (1916): 3 vols., Biblioteca Catalana, Barcelona. El primer buidatge d'aquesta obra el vaig fer en 1991, però malauradament es va perdre. Ara que l'he tornat a fer, he pogut contrastar-lo amb les «Concordances» i amb la lematització feta per Rafael Alemany (1997): «Lematització provisional del lèxic de la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena (A-F)», a *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, VIII, 7-36. Agraïsc a Rafael Alemany haver-me deixat consultar la segona part de la seua lematització abans de ser publicada en aquest mateix número.

³ A més de les seues *Obres Completes* també és necessari consultar els seus articles «El món literari de sor Isabel de Villena» i «Jaume Roig i sor Isabel de Villena», a *Misògins i enamorats* (Hauf a Fuster, 1995b).

o enlluernats pel fet de ser l'única autora de la literatura catalana, i sobretot per estudiar què té de femení el seu estil i fins i tot si l'obra és feminista.

Tots els historiadors de la literatura, com Martí de Riquer i Hauf,⁴ destaquen que l'autora faça «entusiàstiques i llampants descripcions de la solemnitat majestàtica de la vida als llimbs i al cel» (De Riquer, 1980: 483), o que el cel es presente com una cort. Tot l'obra és com un quadre costumista, on «es busca un realisme sensual com a model iconogràfic. Es presenta una història de manera realista fixant-se en els gestos externs, en els moviments, en les accions i en les reaccions». Hi afegeixen «la finor i sensibilitat exquisida amb qui converteix les paraules en pinzellades delicades i dramàtiques i la relativa originalitat literària que va donar al vell missatge cristià dins del marc preestablert per clars models precedents» (Hauf a Fuster, 1995b: 25). Tot fa la impressió, al meu parer, que Villena aboca les seues vivències de menuda a la Cort, acaronada per les seues dides, o l'afectivitat, el gust pels detalls familiars o palatins, la intimitat i la tendror en la seua obra. Però els falta concretar amb quins vocables o expressions aconseguix l'autora açò que ells hi veuen.

Albert Hauf és qui més s'ha acostat a l'estudi de la llengua en la seua introducció a l'edició d'una selecció àmplia i modèlica del *Vita Christi*, editada dins de la col·lecció *Les millors obres de la literatura catalana*. A més de situar l'autora i el text en el seu ambient valencià, i en les fonts franciscanes de les *Vita Christi*, on ha poat, preguntar-se la relació amb les altres Vides de Crist i amb un possible manuscrit de Villena, tanca l'edició amb un glossari ampli, i afig unes encertades notes estilicolingüístiques. En concret, esmenta

- l'ús de l'exageració hiperbòlica amb l'ús de superlatius, siga sintètics: *grandíssima consolació, devotíssima*; siga perifràstics: *molt amargosa*; siga usant adjectius semànticament marcadors d'intensitat: *excessiva amor, singular e inaudit miracle*.

- l'ús dels sinònims emparellats, formant una espècie de martelleig, una espècie de *variatio* sinonímica: *treballs e fretures; plena e recomplida d'amaritud*.

- metàfores hiperbòliques: *acorada d'extrema dolor; e quanta tendror de pietat travessava lo cor*.

- el to emotiu i afectuós, volent excitar el fervor de les monges i les dones a amar Déu, amb l'ús de diminutius (*pantaixet, rialleta, capçalet, suoreta*) i les lloances de les dones (Hauf a Fuster, 1995b:47).

El recent llibre de Nadal-Prats (1997: 527), la seua *Història de la Llengua Catalana*, vol II, esmenta que

al marge del tractament estilístic a què el geni personal de l'abadessa valenciana sotmet uns models rigorosament medievals, la morfologia i el lèxic, sobretot, mostren clarament la transformació que la llengua literària havia sofert al llarg del segle XV. S'han imposat amb tota normalitat una sèrie de canvis que, als inicis de la centúria, apareixien esporàdicament.

⁴ La introducció de Hauf és un resum personal i completíssim de tot el que se sap de l'autora. Del matei autor, *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena: Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval* (1990), e concret els articles dedicats a la *Vita Christi* de Villena: «El món cultural d'Isabel de Villena» i «Teologia fantasía: la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena i la tradició de les "Vite Christi" medievals» (303-397).

Inexplicablement, i com a nova mostra dels pocs estudis sobre la nostra obra, no fan més que resumir la introducció de Hauf i afegir-hi dos detalls lingüístics: l'ús de tota una colla d'adjectius formats amb sufixos de tradició culta o de substantius, sobretot abstractes, i pel que fa al lèxic, esmentar l'ús de termes com ara *despedir* i *despedida*, que alternen amb els tradicionals *comiat* i *acomiar*. Poca cosa, per a la nostra millor història de la llengua, però reflex ben cert de la manca d'estudis lingüístics sobre Villena.

Per la situació descrita, és el meu propòsit, ara i ací, presentar una caracterització de la llengua de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena centrada en les innovacions lingüístiques de l'obra,

- situant-les en el moment que va ser escrita (2a part del segle XV) i editada (1497, set anys després de la mort de l'autora).

- contextualitzant-la en el lloc on va ser escrita: en un dels monestirs o convents més famosos de València, en una època alhora d'esplendor i de creació literària (Roig, Martorell, Corella, Pérez, Fenollar, tots contertulis o coneguts de Villena) i de canvi de mentalitat i del suport lingüístic que l'expressa, en una ciutat que començava a perdre poder polític arran de la castellanització territorial i posteriorment lingüística de la Cancelleria.

- analitzant-la dins un gènere literari-doctrinal, les *Vita Christi*, de gran tradició i circulació a l'època medieval, on cada autor sol combinar textos litúrgics i escripturístics, canònics o apòcrifs, per a formar-se una *Vita Christi* feta des del plantejament i experiència afectivoreligiosa personal. Pensem que en els mateixos anys s'edita el *Cartoixà o Vita Christi* de Corella (1495-1500) i l'obra de Villena.

Com molt bé ha escrit el professor Hauf, Villena aprofita les mateixes fonts que altres autors, catalans i no catalans, però les reelabora a través de la seua experiència personal religiosa i lingüística. Només cal una comparació amb el probable manuscrit de Villena o amb la *Vita Christi* d'Eiximenis per veure què té de tradicional i què d'innovador lingüísticament. He tingut present, per aquest motiu, l'anàlisi i la coneixença de les fonts, tan necessàries en una obra que té tant d'aprofitament sistemàtic dels materials anteriors: moltes de les variacions lingüístiques de l'obra, com per exemple: combinació perfectèbil (*haguist-hagueres*) o perífrasis d'obligació (*ha a fer, té a fer, ha de fer, té de fer*) es deuen als textos manejats, no a la variació lingüística existent a la seua època.

A l'obra de Villena, com al *Tirant*, i predomina l'oralitat, llargs discursos i parlaments, les maneres de dir de to popular que proporciona al text una gran frescor i al lector una emoció i una tendresa que commou, aspecte que tindrè en compte no des de l'òptica de la retòrica, sinó únicament per a caracteritzar millor els trets lingüístics.

Dividiré la meua intervenció en dues parts:

- Visió del component lèxic i anàlisi de la disponibilitat lèxica d'Isabel de Villena, contrastat amb el lèxic d'altres autors del moment. Cal tenir present que el lèxic de Villena arriba a 5.000 lemes o vocables, mentre que 6.000 en fa el *Tirant*, 4.500 l'*Espill* de Roig, uns 8.000 l'obra completa de Corella i uns 700 la poesia d'Ausiàs March.

- Anàlisi de la morfologia i de la sintaxi de la segona part del segle XV a través de l'autora.

x
n
i

1. El lèxic del *Vita Christi*

Isabel de Villena,

- per la seua procedència i formació, devia conèixer els autors clàssics i el llatí;
- per la seua personalitat i la seua convivència majoritàriament amb dones i monges, ella devia ser una dona molt tendra amb un bon esperit d'observació, molt conversadora i molt detallista;

- pel seu cercle d'amistats, devia parlar i conèixer un valencià ric i variat, de to mitjà, el propi de les dones de les classes nobles i mitjanes de la València del moment, i el castellà de la cort de la reina Maria.

Tot plegat fa pensar que el seu lèxic o corpus mental, el seu vocabulari devia ser ampli i tradicional.

- Pels temes tractats en la seua obra literària: la biografia piadosa de Jesucrist, envoltat de dones, la Mare de Déu, la Magdalena;

- per les tècniques i l'estil emprat: presentar realísticament com en un quadro de costums cada moment de la vida dels protagonistes per incitada a devoció a través seu;

- pels destinataris o destinatàries de la seua obra, persones del seu nivell social, de dins o de fora del convent;

- per l'ambient cultural de la ciutat de València del moment;

- per la seua finalitat: realçar la figura i el paper de la dona i enfervorir els seus oients i lectors, Villena selecciona, tria, actualitza, se li fa disponible la part del seu corpus mental corresponent a la temàtica tractada i d'acord amb la seua finalitat estètica i didàctica. Això fa que el seu lèxic es presente contingut, equilibrat, en un punt dolç, lluny dels mots col·loquials de Jaume Roig i de l'escola satírica, lluny de les estridències dels cultismes i llatinismes de l'obra de Corella, la profana i la religiosa, molt pròxim a la llengua del *Tirant*, tant pels mecanismes de derivació com de la proporció del lèxic. Ella pensa que la millor tècnica per a elevar a Déu els lectors o oïdors, sobretot oients, de la seua obra és l'ús d'una llengua mitjana, la del seu grup social, amb el to afectuós, emocionat, sentimental, d'una enamorada: d'una mare amb els seus fills, d'un fill amb el seu pare, d'un fidel a Déu i a la Verge Maria. Creu que la millor manera és reproduir la llengua que ella sentia de menuda i la que ella i el seu grup estaven avesats a llegir o sentir dins del camp religiós, tot mostrat en una descripció plàstica dels fets i de la situació perquè els oïdors o lectors puguen imaginar-se, recrear en la seua ment allò que senten o lligen. Per això usa fonts conegudes per tots combinades amb experiències vitals, fruit de la imaginació d'una cristiana; per això la seua llengua mescla els trets propis del seu temps amb els presents en les seues fonts, però des de la predominança de les formes triomfants a la fi del XV.

Com molt bé ha indicat Fuster (1995a: 69):

La tendresa del llenguatge, concretada en els freqüents diminutius, la visió de les coses domèstiques, minuciosament descrites, l'interior de les cases, les robes, les festes a un infant; i els primers plans que hi dedica a les dones fins el punt que més aviat fa la impressió que es tracta de la Vida de la Mare de Déu, més que no la de Jesucrist.

Quina llengua usa per a poder comunicar la seua finalitat? Vegem-ho, a través d'una

selecció del seu corpus lèxic, tot partint de la següent hipòtesi:

Tot autor modern o antic, tota persona coneix passivament, té interioritzat, usa un lèxic ric i abundós. D'aquest, n'actualitza una mínima part tot depenent de la temàtica, el canal, el registre a usar i la finalitat perseguida. En Villena ocorria el mateix i per tant aquesta part que apareix en la *Vita Christi* es pot dividir en diversos grups:

a) Vocabulari cancelleresc (Casanova, 1994: 119-138):

El component que anomenem cancelleresc és caracteritzat pels trets de normatiu, tradicional i arcaic, i format:

- pel vocabulari administratiu, és a dir, les maneres d'escriure o de dir sancionades per l'ús reiteratiu i per la norma de l'Administració i de la Cancelleria: vocabulari jurídic, frases fetes...

- pel vocabulari literari, rebut de la tradició literària cavalleresca, amorosa, religiosa: transmés de les fonts anteriors, conegut i usat per la massa lectora i culta de l'època,

- vocabulari tècnic, usual i necessari per a designar els instruments i les accions típiques d'oficis, arts, accions infantils.

És a dir, tot aquest camp forma el lèxic rebut (siga d'origen cultista, aràbic, patrimonial), el que hui anomenem estàndard, varietat i registre on podem encabir tota la seua obra.

Villena es mostra una coneixedora precisa del vocabulari cancelleresc, com demostra en tota la seua obra. Empra vocabulari d'animals, de plantes, d'objectes de casa per mostrar la familiaritat, la normalitat de la vida de Jesucrist i la Verge Maria. En citaré alguns exemples:⁵

abduy (I,85)	dejú (II,83)
adjutori (III,297)	desdenyar (II,320)
aïna (utensili) (II,111)	desmallat (II,185)
alies (I,5)	eixerat 'aperduat' (I,49)
amagatall (I,342)	embenar (III,80)
amicícia (II,291)	empenta (II,287)
anyell (I,111)	ençopegada (II,65)
apetir (II,322)	enramar (II,332)
aturar (I,10)	entràmenes (II,75)
avui/hui (I,166)	envides (II,78)
bancal 'davant' (I,289)	escalfar (I,6)
bardissa (III,191)	esclatar (II,223)
calcigar 'humiliar' (I,173)	escorça (I,34)
cànter (II,126)	esmerçar (II,105)
catifa (III,349)	espau (II,229)
corroboració (III,358)	espill/mirall (III,128)
davantera (III,346)	estol (II,282)
	estona (II,33)

⁵ Només he escrit en aquest article una part dels exemples arreglats de cada apartat o aspecte estudiat, però suficientment representativa de l'objectiu del treball. Per a una informació més completa, consulteu les «Concordances».

fahena (II,161)	plor (II,225)
fartar (I,48)	poros (II,268)
flocadura (I,193)	prohisme (II,234)
follador 'manxador' (II,333)	propinqua (I,182)
fona (III,28)	rapaç (II,295)
fresadura (III,351)	revessar (I,81)
freturós (I,15)	ruminar (III,195)
fruició (III,249)	rusticitat (III,18)
fruir (III,247)	sadollar (II,291)
germana (I,234)	saig (II,328)
graó (I,312)	sanar (I,184)
guardó (I,284)	servici (I,29)
guarir (I,41)	si (I,34)
iré (I,17)	sija (I,39)
lassat (I,260)	sullar (II,243)
leixar/deixar (I,42)	torcar (II,13)
mansuet (I,48)	torrent (II,274)
maturitat (III,252)	tovallola (II,275)
merluça (II,169)	trahucar (III,101)
naiximent (I,283)	tremolament (II,402)
nirvi (II,370)	trossar 'embolicar' (I,266)
noces (I,174)	unctar (III,80)
nuus (I,23)	ventall (II,88)
ora del pou (II,119)	vespre (III,283)
pensar 'cuidar' (III,167)	vigília 'vetla' (II,242)

b) Component cultista

El component cultista ve caracteritzat pels trets d'imitació de la norma llatina i innovació en la llengua vulgar. Està format:

- pel vocabulari llatí introduït a partir de les fonts llatines usades, i explicat generalment per *variatio* sinonímica o combinacions binàries. Es pot subdividir en rellatinitzacions formals, llatinismes semàntics i llatinismes crus;

- pel sistema retòric llatí amb un conjunt de mecanismes sintàctics.

A diferència de Corella o Martorell, aquest camp és poc ric i poc representatiu de la realitat lingüística valenciana del moment. No usa mai llatinismes crus (excepte el nom de la planta *agnus castus* o *àspidis*, que altres autors de l'època adaptaren a la nostra llengua), ni tampoc innova cultismes. Tot fa la impressió que està al marge de les modes lingüísticoliteràries del moment, que només li importa l'aspecte piadós i religiós. En efecte, tots els cultismes que usa, els trau de la tradició de les *Vita Christi* i del vocabulari de l'Església, com si no li haguera interessat la fama d'un Corella, cèlebre a la seua època per aquest ús i verdadera mina de cultismes i per la contínua transposició o adaptació de termes llatins al català.

No usa *variatio* sinonímica per a introduir nous llatinismes sinó per a remarcar la idea que vol comunicar. Per això la major part de dobles no estan formats per llatinismes nous,

a diferència d'altres autors com Antoni Canals o Felip de Malla.

Variatio sinonímica:

- Ature ni estiga (I,93)
 Cadira o escabell (III,294)
 Cansat e fart (II, 78;II,132)
 Debades o en va (I,16)
 Exempla e obre lo cor (I,121)
 Gemecar (II,358) «Car ahon dona no.y ha plora e gemecha lo malalt per fretura de bon servir»
 Hídries o gerres de pedra (II,75)
 Letícia e goig (I,180)
 Peça, moment o espay (II,31)
 Regalava e fonia (III,139)
 Sanat e guarit (III,238)
 Cija o lach fosch (I,39)
 Solaç ni deport (I,249)
 Tancat e clos (I,249)
 Trahucar e foradar (III,101)
 Tro e cadira (III,246)
 Venç e sobra (III,252)
 Vol e ama (II,235) «que aturem ab qui.ns vol e ama e que fujam»

Una prova que no li interessava la introducció de llatinismes per a ornar la seua prosa la tenim en la intercalació sistemàtica de paràgrafs en llatí. Per exemple (I, 177):

«car ego vado et queritis me, et in peccato vestro moriemini» «car yo me'n vaig e.m parteixch de vosaltres per mort». (Quo usque, animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam» «Volent dir a sa Senyoria: Fins a quant turmentant pendràs nostres ànimes? Si tu est Christ, ço és Mesies, digues-nos-ho clarament»).

Fa o una traducció literal o una paràfrasis explicativa, però sempre sense aprofitar les paraules llatines per a transvassar-les al valencià. És tant contínua la intercalació de frases en llatí, això sí sense esmentar la font d'autoritat, que arriba a una tercera part de l'obra, és a dir, posat tot seguit, faria 373 pàgines de les 1.121 que té l'edició de Miquel i Planas.

- Acerbitat (II,394)
 Agnus castus (agnuscast (*Spill*) 'planta espècie de pebre' (I,183)
 Agonia 'angoixa de l'ànima o congoixa davant de la mort' (II,268)
 Amaritud 'amargor' (II,26)
 Ansietat (ansietat i ans-) (I,263)
 Àspidis (llat cru) (II,167)
 Comarca (llat tardà) 'contrada' (II,165)
 Desfici (II,326)

Ferocitat (II,329)
 Flagrància (I,78)
 Genuflectió (II,63)
 Gigant (III,28)
 Honorificiència (III,27)
 Implacable (II,281)
 Importància (I,56)
 Inaudit (I,275)
 Incredulitat (III,189)
 Infirmitat (II,97)
 Innorme (II,346)
 Inviscerar (III,74)
 Modo (II,212)
 Pesebre (I,266)
 Recomandació (I,301)
 Sinceritat (II,123)
 Supèrfluo (III,74)
 Terna (I,224)
 Triumpho (III,244; I,165)

c) Component popular: és caracteritzat pels trets de tradicional, col·loquial i d'ús literari nou. Està format per:

- Mots patrimonials, és a dir, transmesos per via oral de pares a fills des del llatí, o han estat creats aplicant els mecanismes de derivació interna.

- Mots col·loquials, és a dir, que vivien en la llengua col·loquial fins aquest moment, incloent-hi els mots forasters (arabismes, castellanismes, aragonesismes) introduïts per via popular, emergents o elevats a la categoria literària recentment, pel mateix autor estudiat o per contemporanis seus.

És el component minoritari de Villena com de quasi tots els autors, més menut que el de Roig, però més gran que el de Corella i al mateix nivell que el del *Tirant*, però el més significatiu, juntament amb el component cultista per a esbrinar la finalitat de l'obra. Els seus popularismes designen coses i accions concretes. S'usen generalment en els diàlegs i sobretot en la descripció de moments emotius i dels quadres realístics. Sorpren que no hi haja ni objectes de cuina ni menjars.

Els seus popularismes són de to mitjà, popularismes estàndard de gent de la seua classe que anaven obrint-se camí a l'època. Usa, per exemple: *auçar*, *despedir*, *chiular*, però no una bona part dels usats en altres autors, anteriors i posteriors, com per exemple: *acabussar*, *alcavor*, *auixar*, *endormiscat*, *escalivat*, *estiragassat*, *polsekera* (Canals), *acaçar*, *ausades*, *bellota*, *cosseguelles*, *entabuixar*, *madrina o recialles* (Roig).

Acorar (II,23)
 Adular 'udolar' (I,342)
 Afalagar (II,343)
 Aferrar 'defugir, abstenir-se' (II,328)

- Altària 'dimensió en sentit vertical' (III,117)
 Amo < ama 'dona que comanda' (II,295)
 Ahurtar 'escometre' (II,297)
 Aïnes/aïnetes (II,11)
 Arrunsament (II,370) «trobaren que no bastava al forat que en la creu havien fet per lo arrunsament dels nirvis, car per dolor incomportable que soferia en la mà que ja tenia clavada, tot lo seu cors s'era alterat e arronsat; elavors aquells ministres rabiosos, pijors que bésties feres, prengueren una corda e ligada al braç de Jesús, tiraren tan fort e tan cruelment que tots los ossos dels seus delicats braços e pits foren desjunct en manera que.s podien bé comptar cascú per si»
 Arrunçar (II,95)
 Bajania (II,66)
 Bardiçes (III,191)
 Barrinar 'pensar' (II,370)
 Basca 'congoixa' (I,196)
 Bocinada (II,303)
 Bocinets (I,341)
 Breguejar (I,74)
 Bursada 'moviment violent i brusc' (II,366)
 Canes (III,350)
 Cansar (III,350)
 Covarca 'cavorca' (II,288)
 Cuyçor (II,126)
 Deixar /leixar (I,42)
 Desansiat (I,284)
 Descuyt (II,253)
 Deslorigament (II,371)
 Desmemoriejar (I,310)
 Divisar 'adornar d'emblemes' (I,262); també devisar (I,49)
 Empastres (I,202)
 Encallar-se 'aturar-se un vehicle per obstacles' (III,337)
 Esclavó 'foguer' (I,335)
 Esqueix (II,260)
 Estirament (III,104)
 Fastigós (II,103)
 Fenàs (II,180)
 Fluixea (I,73)
 Fondo (II,124)
 Foranament 'exteriorment' (II,63 i 127)
 Fumejar 'exhalar fum' (II,317)
 Furtar (I,73) «donar atreviment de furtrar a qui robar los vulla»
 Gentegaça (II,331)
 Inquiet (III,138)
 Horabaixa (III,204) «anar en la hora baixa»

Leonench (I,345)
 Logarets e alqueries (II,27)
 Miqueta (II,134)
 Paralitiqua (I,196)
 Percudida (II,372)
 Ramaç (I,267)
 Repelar (II,325)
 Resurt (II,310)
 Sanchtrait (III,101)
 Socoltre 'amagat' (II,115)
 Tapí 'sandàlia'
 Torcaboqua (II,70)
 Vanejar (I,285)
 Chiular (Y,330)

A més, utilitza locucions i refranys:

Amprar de mi (I,172)
 D'u en u 'de manera successiva' (I,288)
 Exir la ànima (I,347)
 La u (II,303) «la hu lo tira de ça, l'altre dellà»
 Mirar de fit (II,89)
 Parlar o respondre exut/curt (I,88;II,103)
 Poch a poch (II,63)
 Portar la davantera (III,120)
 Prendre a vós 'apegar' (II,151)
 Portant-vos de mal en pitjor (II,195)
 A tota sa requesta (I,115)
 Ser la soca e rail (III,152)
 Set d'aygua, (no donar ni una -) (III,66); apareix també en SVF i en Canals i és una expressió per a realçar la tacanyeria d'una persona.
 Sofrir toch (II,317)
 Tenir en cames, no poder-se (II,29)
 Tocar palmes (I,177)
 Trencar lo peu (II,203)«car qui massa se cuyta sovint entrepeça o.s trenca lo peu o la cama»

Diminutius: és l'element lingüístic que més s'ha destacat fins ara:

Adormidet (I,341)
 Aynetes (II,11)
 Bocinets (I,336)
 Bolquerets (I,150)
 Cabet (I,255)
 Careta (I,24)
 Closet (I,255)

- Litet (I,62)
 Manetes (I,316)
 Miquetes (II,133) «Mas ja sabeu senyor, que los gossets mengen e viuen de les miquetes que cauen de la taula dels seus senyors, e si jo no mereix pa entegre com a filla, haja una sola miqueta com a gosseta»
 Personeta (I,304)
 Pollinet (II,173)
 Raconet (II,6)
 Raonetes (I,27)
 Rexeta (II,305)
 Robeta (II,7)
 Çabatetes (II,7)
 Somereta (I,335)
 Suoreta (II,13)
 Talequeta (I,335)
 Tornet (II,17)

Sufixos populars, com ejar, -ea: balbucejar (II,9), breguejar (I,74); amplea (I,78), bonea (I,26), etiguea (I,194), fortalea (I,51), fluxea (I,73), granea (I,78), perea (I,196), pobrea (Y,59), redonea (I,185), tendrea (I,78). Només en un cas usa el sufix cancelleres -esa, en el mot *altesa* (III,226;299). Però tot en un terme contingut i mitjà.

Crec, per tant, que tots els popularismes que usa eren part del seu corpus lèxic i del seu ambient. Això es veu sobretot en l'ús de variants formals i en la major part de les accepcions dels lexemes usats, la major part dels quals tenen una llarga tradició escrita, ja des del segle XIV o en l'ús dels arabismes: els que usa ja estaven introduïts en la literatura de la seua època, com *afalac* o *taleca*. Ella no n'eleva cap de nou, i sorprèn que n'usa menys que el mateix Corella. Per exemple no usa *xara*, *albixeres* i el que és més estrany *tabac*.

Accepcions:

- Aconhortar-se 'conformar-se' (I,316)
 Afaenat 'deficiós, preocupat'/afainat (II,206;III,79)
 Agranar (I,267) 'prengué un ramàs que trobà aquí e començà apartar lo fem e agranar un tros de terra on la Senyora sigués (I,267)
 Ahuc 'crit fort o estrident' (II,303)
 Arredolar 'redolar' (II,303)
 Assentat 'assegut' (III,250)
 Eixegar 'eixugar' (II,275)
 Enfitat 'indigestat, molest' (II,103)
 Fadri 'criat' (I,253)
 Governar (II,17) «ab la fahena de ses mans governava a tots»
 Migjorn (III,129)
 Pendre (II,151) «axí us ne pren ara a vós» 'apegar'
 Plegar (II,309)
 Regalar (I,245)

Romiatge 'romang' (III,310)

Sortir (I,190)

Vesprada (III,149) «e com la Senyora filava en les vesprades, lo dit Senyor li aspiava les fusades»(II,17); «Lo Senyor en Betània e.s dinà aquí, e en la vesprada pres comiat de la senyora Mare sua»

Voler (I,235)

Variants formals valencianes:

Acaminar (I,5)

Alguazir (II,323)

Amprar (II,165)

Ampresa (II,211)

Calfar/escalfar (I,272 i 270)

Desamparar/desemparar (II,33)

Famolenta (moció) (I,276)

Gemecar (II,358) «car ahon dona no.y ha plora e gemecha lo malalt»

Juyns (II,255)

Junchs (II,335)

Lañol (II,231)

Lauger (III,195)

Maravella (I,251; III,293)

Matremoni (I,171)

Meneig (II,160)

Menejar (I,104 i 237)

Mitat (I,270)

Pantaixet (I,347)

Parays (I,26 i 174)

Raïl (III,152)

Resplandent (I,213)

Resplandor (III,257)

Resplandir (I,93)

Sagell (III,172)

Sancera (II,330)

Unflar (I,193)

Veats (II,168)

Verdader (III,260)

L'obra de Villena és plena de doblats vulgar-culte: enterrogar/interrogar; enclinar/inclinar; desmemuir; devisar/divisar; engenrar/engendrar; engüent/ungüent; enrequir/enriquir; afigir/afegir; ceguedat/ceguetat; condemnar/condamnar; degú (II,83)/dengú; fogir/fugir, alre/aldre, colre, engenrat, haguist, volran. Segurament més fruit de la barreja de fonts anteriors, per exemple del segle XIV, que reflex de la variació lingüística de la segona part del XV.

Pel que fa als castellanismes, en trobem, a l'època, de dos tipus: uns, introduïts ja en valencià de manera general en tots els nivells socials, portats pels emigrants castellano-

aragonesos (*rohido*, *arrastrar*... no usats per Villena ni Corella) i altres, propis de la seua classe, la noblesa, que estava sofrint un fort procés de castellanització: el castellanisme per a la seua classe és com un llatinisme més que començava a introduir-se en la seua època (*despedir*, *aposentar*, *recebir*). En el cas de Villena anotem menys castellanismes que al *Tirant* i més o menys els mateixos que a Corella, això sí amb algunes diferències significatives, perquè els castellanismes de Villena són més populars i més descriptius:

Castellanismes:

Acallar 'refl. cessar de parlar' (II,88)

Ànimo (II,74)

Antorcha (III,259)

Aposentar (III,245)

Aprestar (A Febrer és per trad. it. *apprestare*) (I,327)

Ataviu (II,87-88) «e aquesta senyora era gran festejadora e inventora de trajos, tenia cort e estrado en casa sua, on s'ajustaven totes les dones jovens entenents en delits e plaers e aquí.s feien festes e convits tots dies... car pensava en l'ataviu de sa persona perquè fos ben mirada e molt estimada per la gran multitut de gent que seria en lo sermó... perquè aquesta senyora fos col·locada de les primeres de què.s mogué un gran crit e avalot entre.l poble que de gran peça no.ls pogueren acallar» (parla de la Magdalena).

Coça (III,233; II,284)

Coixo (II,73)

Cortapisa 'franja o sanefa de tela' (I,183)

Derramar (II,291) (podria no ser cap castell., sinó un derivat de *rama*)

Despedir (I,32); també comiat, (I,32)

Donayre (II,332)

Endetxador (II,88)

Estrado (I,152)

Folgár (II,206)

Ganado (I,10) «les aspres muntanyes, ab los pastors del seu ganado, ab los quals se raonava de la congoixa e dolor sua»

Herència (III,207 i 295)

Infundir (I,175)

Loçana (I,149)

Palàcio (III,29)

Recebir/rebre (II,13 i 125; III,350); *recebir* s'obri camí en aquesta època totalment

Reparo (I,109)

Trajo (II,87)

Trono/tro (I,71;I,48)

3. El dialectalisme en Corella

Coromines, Colon i Ferrando han assenyalat que no és sinó amb el *Tirant lo Blanch* i l'*Espill* que per primera vegada en les nostres lletres es dona un trencament conscient, si bé molt relatiu quantitativament i qualitativament, amb la *koiné* cancelleresca, puix que, amb el propòsit d'acostar-se a la parla viva, els seus autors incorporen a les seues respectives

obres literàries particularismes fonètics, morfosintàctics i lexicals que permeten de situar-los en un lloc i en un moment concret de la geografia lingüística catalana: les terres valencianes...

I afig Ferrando (1980: 95-98): «suposen totes dues obres, i no casualment, un trencament conscient amb les modelitzacions literàries anteriors de gènere o factura semblant».

Jo mateix (Casanova, 1994: 134) afirmava que al *Tirant*, a March o a Corella es troben dialectalismes des del punt de vista actual, però no des de la mentalitat, l'actitud ni els coneixements de l'època, sinó únicament popularismes o mots i formes usades per la gent del seu grup social a la València del moment que ell eleva o manté en categoria literària.

L'obra de Villena és contemporània o majoritàriament posterior a les dues obres citades, per tant hem de preguntar-nos si l'autora usa dialectalismes o no, si té consciència o voluntat d'usar-los, com actua.

Analtzats tots els possibles dialectalismes dins del component popular:

- els popularismes: 150
- els valencianismes: -lèxics 11
- accepcions: 18
- variants formals: 24
- castellanismes: 23;

és a dir, dels 207 mots usats per Villena entre uns 5.000 mots-lemes, és a dir, un entre un 4% i 5%, són poca cosa per a parlar de dialectalització de la llengua.

Al revés, mostra com la llengua es manté en un to culte i cancelleresc i que les novetats de l'època, normals en la història de la llengua, tant les lèxiques com també les morfosintàctiques, s'anaven integrant molt bé dins el conjunt escrit de la llengua, i que, sense els traumes de la Decadència i de la pèrdua foral, s'hagueren integrat en el conjunt culte de la llengua.

Com estem en una època de bifurcació lingüística entre Catalunya i el País Valencià, les novetats, és a dir, part dels mots o accepcions que naixen en alguna de les zones, en aquest cas al País Valencià, ja no s'estendran per la resta. Això explica que una part dels popularismes siguin considerats també valencianismes.

Valencianismes, a més dels ja assenyalats:

Acurtar (II,227)

Alende (I,195)

Almorzar (II,11)

A soles (II,27; III,180)

Blavura (III,107)

Bocinada (II,303)

Chiquet (III,247)

Entropeçar (II,203) «car qui massa se cuyta sovint entropeça o. s trenca lo peu o la cama»

Fartar (II,286)

Nóvio (II,75 «en gran congoixa stà lo nóvio»

Rabosa (II,72) «car les raboses tenen pròpies coves, los ocells propis nius»

Romeret 'romer' (I,335) (romero a Eiximenis)

En resum, si sumem els

- a) lexemes,
- b) variants formals,
- c) accepcions,
- d) castellanismes arrelats a València,

e) trets morfològics i sintàctics emergents a València (com veurem després), arribem a la mateixa conclusió que al *Tirant* o a *Corella* (Casanova, 1994: 133): Isabel de Villena empra la llengua que tenia a l'abast. Portada per un ric domini de la llengua i d'una bona precisió semàntica, tria els lexemes que creu adequats per al que vol dir o traduir, alguns dels quals s'estaven obrint pas a la València del moment (*rabosa* contra *guineu*, *voler* contra *estimar* en l'accepció d'*amar*). Ella no té voluntat dialectalitzadora, però en introduir els mots del seu temps i del seu lloc, del seu lexicó, empra variants diatòpiques que en altres parts del territori català o ja s'han perdut o no s'han creat mai, almenys en el català oriental.

Pel que fa als lexemes, usa diversos mots, absents per exemple a Martorell o Corella, que arribaran a ser dialectalismes, com *rabosa*, *aforrar*, *ahurtar*, *bursada*, *ramaç* i *resurt*.

Es a dir, Villena no té cap pretensió dialectal com tampoc no la té popularista: la seua finalitat és buscar la paraula que creu convenient per a esmentar el que volia, però a pesar seu, gràcies a la seua amplíssima obra, nosaltres podem veure com per sota d'una llengua literària rica, per davall del segle d'or de les nostres lletres, el català escrit a València anava separant-se de la cada vegada menys unificadora i més arcaitzant Cancelleria, i per tant popularitzant-se i dialectalitzant-se. És sense lloc a dubtes en aquest segle quan comença a formar-se una variant valenciana que arribarà a tindre una forta personalitat, que seguirà el seu camí diferenciador juntament amb el d'altres variants del català, fins arribar a la fi del segle XVIII, època de consolidació del dialectes catalans, i al segle XX, època de nova confluència dels nostres parlars sota una nova Cancelleria, la normativa i el contacte interdialectal modern entre les terres de parla catalana.

4. Morfosintaxi⁶

Villena, exactament com ocorre en el lèxic, per formació i voluntat, empra una morfosintaxi cancelleresca, és a dir, la gramàtica de la seua classe social.

Però, a la segona part del segle XV, València assisteix a la culminació o a l'inici de fortes innovacions que en segles successius s'estendran per totes les capes socials. L'estament al qual pertany resisteix d'entrada les sacshades lingüístiques que puguen de baix, però prompte s'hi uniran les interferències de la incipient llengua d'aquesta classe, el castellà, i prompte la suma de les dues propiciarà canvis profunds en el valencià parlat, canvis que hui encara perduren i que particularitzen el valencià dins del diasistema lingüístic català.

⁶ Vegeu sobre aquest aspecte el meu llibre *Estudis d'història lingüística del valencià*, en preparació, que arreplega articles de la majoria dels temes tractats.

- Mostra de canvis morfosintàctics ocorreguts a la segona part del segle XV:

a) Demonstratius: conviuen les formes reduïdes i les formes reforçades, *esta, aquest; aqueix, eix*. No he trobat els tres graus de demostratiu típics del valencià a partir del segle XVI. En canvi, és destacable l'ús extens de la forma de segon grau *aqueix*, encara que usat anafòricament en relació a altres autors del moment com Corella o Martorell. També és interessant de veure com són intercanviables les formes *aquí* i *y* per a marcar l'adverbi pronominal. Tot plegat mostra ja el canvi del sistema demostratiu al segle XVI:

- «yo us suplich si res y sabeu» (III,186)
- «e après menjar tornareu-y dar vostra resposta» (I,283)
- «no volent que altre y ature ni estiga sinó ell» (I,93)
- «dar-los en seguretat de haver parays si anar-hi volran» (I,174)
- «no us prengau axí civilment que gran perill nos hi va» (II,159)
- «mirau lo loch hon lo han posat e veureu que no y és» (III,184)
- «ací no y cal altres testimonis» (II,315)
- «anau-hi que prop és de ací» (I,285)
- «(a casa) e après menjar tornaren-y dar vostra resposta» (I,283)
- «per axò y som venguts» (III,87)
- «e anareu a Betlem e trobareu aquí» (I,287)
- «e de aquí avant Marta no féu pus qüestió» (II,114)
- «estant aquí defora lo sepulcre» (III,185)
- «als lims... mostrant-se aquí la divinitat» (II,48)
- «deu nàixer aqueix rey que vosaltres cercau» (I,285)
- «y quant vos fa bell veure passejar ab aqueixos tapins» (I,213)
- «car no parle de aqueix tocament» (II,81)
- vos ha parlat d'oració e aqueix és son ofici» (I,32)
- «car aqueixa senyora de qui sou criades» (I,103)
- «Jo so aqueix que vosaltres demanau» (II,301)
- «Y dich-vos que aqueix príncep que vos haveu nomenat» (I,107)
- «Dona, com hauràs poat, dona'm d'aqueixa aigua» (II,120)
- «(cogitacions) Deixau aqueixos pensaments» (II,231)
- «car aqueixa Senyora de qui sou criades» (I,103)

b) Incoatius: la *Vita Christi* presenta en variació l'ús de l'incoatiu. Hi trobem totes les anelles de l'evolució: les formes en -e minoritàries (*languesch*), les formes híbrides en eix (*redueixca*) i les modernes ja en -i (*punix*). A més trobem formes palatalitzades en la segona conjugació (*naixca, mereixcut*). La documentació de Villena avala la meua teoria sobre el naixement dels incoatius en -i, a partir de finals del XIV, i no des de l'origen de la llengua.

- Afligisquen (I,143)
- adquirixen (I,75)
- avorrisch (III,121)
- punix (I,97)

instruix (III,102)
 elegisch (III,326)
 beneixquen (I,223)
 parteixquen (I,298)
 parteixch (III,318)
 redueixca (II,118)
 elegeixcam (I,85)
 perixcam (I,211)
 partixcau (I,108)
 seguixcau (I,171)
 converteixquen (I,180)
 proceeixca (I,207)
 mereixch (II,133)
 mereixcut (I,21)
 naixca (I,153)
 languesch (I,280)
 refereixch (III,158)
 segueixcam (III,277)
 exerceixca (II,316)
 resplandexca (I,84); resplandeixca (I,184)
 ennobleix (I,217)

c) ço que > lo que: com a Corella o al *Tirant* existeix convivència de *lo que* i *ço que*, amb predomini ja absolut de la forma moderna. Es dibuixa perfectament la situació del català nord-occidental: ús de *qui* o *lo qui* per a masculí generalitzador (*car lo qui és tribulat*), *lo que* per al neutre i per al masculí quan està explícit l'antecedent (*Qui sia lo que toca a la porta*). A més trobem un ús pronominal de *lo* (*lo per a què*) que reforça la meua tesi sobre el naixement de l'article *el* i el manteniment com a neutre de *lo* pel seu valor pronominal:

«donau ço que és transitori e pendreu lo que és sens fi» (I,130)

«ço que» (I,47)

«Vós hoÿu ni enteneu lo que aquests fadrins» (II,182)

«e haureu complidament lo que ara desijau» (III,361)

«Senyor, me vullau consellar lo que dech fer» (I,58)

«què és lo que demanau» (II,279)

«qui.s qui sia lo que toca a la porta» (III,131)

«lo peccat és lo que aterra» (III,326)

«vos sou lo que jo cerque» (III,190)

«car no sou vós lo que heveu errat» (II,132)

«lo que» (I,49)

«Deú és lo qui pot remeyar» (I,36)

«car benaventurat és lo qui comporta» (I,299)

«yo so lo qui he fermada» (III,209)

«car lo que qui ab fervor ama no estima neguna cosa (III,188)
 «quant és desconexent e digne de gran punició lo qui vo gosa offendre» (II,334)
 «e lo qui de boca per obres confessa e aprova» (II,117)

«vull explicar a vostra altesa lo per què so tramés» (I,114)
 «esforçar-s'an a posar per obra lo per vostra mercé manat» (I,208)
 «donant a cascuna lo per a què era més disposta» (II,114)
 «per completar lo per mi ordenat» (III,42)
 «obtenguesses lo per tu demanat»(II,81)

d) Present d'indicatiu primera persona: ja està totalment assentada la terminació –e per a la primera persona:

us jur (I,11)
 deman (I,49)
 per ço la deman e la desige (II,42)
 cerque e demane (I,137)
 reclame (I,75)
 conselle (I, 57)
 devalle (I,77)
 «no he repòs ne em cans en la fahena que comence» (I,102)

e) Segona persona del verb ser: naixement de la forma *tu eres* per a evitar l'ambigüitat entre segona i tercera pesona ja al segle XV: *tu est-es* donarà pas a *tu ests* de Corella que es convertirà a Catalunya en *tu ets*, mentre que a València serà substituïda per una ampliació funcional de l'imperfet *eres*. En Villena ja es pot interpretar *tu eres* com a present.

«e no es tu dexeble» (II,296)
 «tu est aquell que Ezequiel» (III,291)
 «Donchs rey est tu?» (II,319)
 «si lo enemich meu m'hagués maleït... haguerau portat ab molta paciència; mas de tu que m'eres dexeble e amich» (II,278)
 Dix-li «Johan ja sabs lo meu senyor e fill quan te ha amat carament sobre tots los altres; quant te ha afavorit y estimat, en tant que sols eres dit lo dexeble amat»: «Yo so molt més contenta... car totstemps te he amat singularment segons sabia que eres per lo meu fill amat» (II,391) (Neutralització present i passat).

f) Complement directe: empra l'ús normal a l'època del complement directe de persona precedit de la preposició *a*. En concret s'usa verb *a* + nom propi i verb + article + nom. Exactament el mateix sistema que trobem en part de les comarques centrals valencianes:

«vehent a Jesús» (III,291); vehent a Johan (III,311)

g) Comparatiu: com trobem a tot el segle la forma *com a* va estenent-se en perjudici de la

l'ús de *com* per a usos comparatius. És el mateix estat el del segle XV que l'actual i no normatiu:

- «cridaven com a cans rabiosos» (II,295)
- «adorant aquell com a tabernacle» (I,164)
- «Qui son fill com a mort plorava» (I,348)
- «se son partits de mi e van com a perduts e exterrats» (III,285)
- «los seus fills eren axi com a fonts vivents» (III,107)

h) *Dos*: ús de *dos* per a masculí i femení:

- «féu portar dos cadires» (III,354)
- «e levant-se les dos a gran plaer» (I,270)
- «dos germanes» (I,234)

i) Variació de les preposicions *baix*, *davall* i *sots*:

- «e una nuu... se mostra debaix los peus del senyor» (III,244)
- «davall aquell» (I,184)
- «sots lo cel» (III,108); «sots la lengua» (II,167)

j) Altres exemples d'interés històric:

- «Vehent que es fia tart» (II,226)
Fien (III,299)
- «Y hon se vulla que vos aneu ab vos iré... tot loch serà a mi delitós per aspre que sia, puix tinga la companyia vostra» 'només' (amb el verb en subj. Indica una restricció, reserva o limitació posada a l'acció que s'expressa per l'oració principal) (II,56) (també existeix al *Tirant*).
- . - No usa mai cap per a que com a conjunció final.
- El grup n r viu en variació a l'obra: volrà, venreu (I,48), engenrat (I,28)
- «trenta-y-tres anys» (I,119)
- «té a concebre» (I,144), «é a venir» (I,45)
- dech/deig (III,140)

5. Conclusions

a) València es converteix al segle XV en la capital cultural i econòmica de la Corona d'Aragó, en el lloc de màxim conreu i esplendor literari de la llengua:

Dos estils i dues maneres de concebre la literatura conviuen i s'enfronten: l'artitzat de la valenciana prosa que arriba al seu cim amb Corella, i el realista o satíric de Jaume Roig i els satírics valencians. El primer practicat pels humanistes i aristòcrates; el segon per burgesos i gent ascendent socialment, però els dos coneguts pels dos bàndols, i en concret l'obra de Corella lloada per tots dos.

Isabel de Villena, coneixedora amb tota seguretat dels dos estils, és més pròxima a Corella per la seua formació i personalitat que a Roig, però la finalitat didàctico-reivindicadora, el realisme, de la seua obra no sols l'aparta de la temptació d'usar cultismes crus i llatinismes sintàctics, sinó que l'aproxima a emprar una part dels mecanismes de creació popular (diminutius, sufixos, locucions), però això sí, ben lluny de Roig, contingudament d'acord amb la seua personalitat. Al meu parer, l'estil i la llengua de Villena s'assembla sobretot a la del *Tirant lo Blanch*: Martorell preferia l'estil artitzat, però a poc a poc es deixa guanyar per l'estil més popular, clar és que de manera continguda com correspon a un cavaller de la seua classe.

Villena, fa la impressió de no importar-li tant l'estil i la vestimenta literària com arribar de manera gràfica i plàstica a mostrar i convèncer els piadosos del paper de la dona en el món.

b) El lèxic de Villena és el vocabulari del seu estament social i de la seua època: pres i triat del seu repertori o lexicó personal. L'element popular innovador i popularitzant que eleva a categoria literària o empra per primera vegada en la nostra literatura arriba a un 5% de tot el lèxic, més o menys com Martorell, però a pesar d'aquesta forta innovació, mai no transpassa la barrera populista, no cau ni en la grolleria ni en el vulgarisme. Es el corpus lèxic pres de la llengua viva, del registre estàndard mitjà de la mitjana noblesa valenciana, necessari i apte per a expressar la nova realitat. Tot el seu lèxic el poa de l'ús quotidià de la gent del seu ambient, ella no crea cap forma nova.

c) La morfologia de Villena és majoritàriament la general en les classes mitjanes i altes de la societat valenciana de la segona part del XV, època en què estaven a punt de triomfar definitivament alguns dels trets que particularitzen el valencià actual.

En sintaxi, en canvi, només en algunes ocasions aflora alguns dels trets que començaven a estendre's per la València del moment. Mai, però, no usa *per a què* com Martorell i a diferència de Corella.

d) Al costat o per davall de tanta creació literària i administrativa, de tanta convenció lingüísticoliterària, la llengua popular del segle XV viu una època de transició a la modernitat, tot buscant una estabilitat i una manera de servir millor a les noves necessitats comunicatives impulsades per la nova realitat economicosocial i la nova mentalitat renaixentista. Aquest fet porta a la iniciació de moltes transformacions morfosintàctiques i lèxiques que canviaren la fisonomia del valencià i que pràcticament triomfen ja al segle XVI. Es tracta d'un desencarcament, una desoccitanització de la llengua, començada precisament per March i continuada pels altres clàssics valencians. El problema que va sobrevindre, la castellanització, va accelerar i desviar l'evolució natural de la llengua.

Precisament, l'obra d'Isabel de Villena és una anella més en eixa castellanització.

e) Villena, com Corella o com Martorell, usa el lèxic popular propi de la seua classe, sense voluntat d'innovació literària en aquest aspecte. Dins del lèxic popular podem trobar una sèrie de lexemes, de variants formals i de trets morfològics, que des dels coneixements de hui considerem dialectalismes valencians. Però ella, ni per formació, ni per mentalitat, ni per temàtica, pretenia fer cap innovació en aquest camp, només acostar-se al parlar del poble. Ella escrivia amb el material lingüístic que coneixia, el de València, elevat a categoria literària, i és clar, aquest fet li va fer seleccionar una sèrie de lexemes, de variants formals i de trets morfològics que havien triomfat en valencià, absents de la resta del català, almenys el català oriental.

f) La llengua de Martorell, Isabel de Villena i Corella són molt semblants i responen als mateixos criteris. Per això una part dels lexemes apareixen a les tres obres. Més diferenciat és el lèxic de Roig, l'altre gran autor del XV, i el de més popularitat en els segles següents. Per exemple, fixant-nos només en la lletra -r, a l'*Espill* trobem mots com: *rampellament* (vers 8487), *ransal* 13167, *ranyinosa* 1971, *rastrar* 3894, *reboteguar* 5034, *rebutjar* 12813, *rechalcada* 12068, *remugar* 12299, *ruhido* 4873... Villena, com Martorell, usa un llenguatge estàndard assequible, amb fórmules i descripcions semblants, i és entre aquesta selva de mots coneguts i usats per tots, entre els discursos i descripcions (el cel balla, els títols «excel·lent, magnànima») on hem de trobar i comprendre quines eren les novetats lingüístiques que intentaven aflorar, elevar-se de l'ús popular i col·loquial a l'escrit o literari, quina era la llengua col·loquial que volia obrir-se camí.

g) L'estil col·loquial popular l'aconsegueix amb procediments retòrics sintàctics i semàntics:

Comparacions i metàfores

Modismes

Frases antitètiques

Jocs de paraules

Ironia

Hipèrbole i elements hiperbòlics

h) Són abundosos els diminutius en la prosa de sor Isabel i de vegades tenen molta eficàcia literària perquè els trobem en mots inesperats. L'ús d'aquests s'ha pres com un signe inequívoc d'un estil de dona. Hem de matisar aquesta afirmació ja que l'ús dels diminutius és propi no de l'autor sinó del tema i de la intencionalitat: per exemple, en la present obra abunden més en els trossos dedicats a Jesucrist i a la Verge de menuts. Totes les *Vita Christi* estan plenes de diminutius, la d'Eiximenis i la de Corella, i els autors italians del moment l'usen més encara que a València. La singularitat de Villena rau en la concentració més que en la quantitat, per tant no tenim suficients dades lingüístiques per a classificar-la com a obra femenina. Una altra cosa és la reivindicació i la valoració de la dona en una època de forta misogínia, dins i fora de l'Església, que presenta l'obra de la nostra autora.

i) Carbonell (1973: 34) ha dit que en la traducció del *Cartoixà* «els recursos humanístics de l'escriptor són deixats de banda a fi d'assolir el màxim acostament possible als originals». Al meu parer aquesta afirmació no és exacta, ja que el *Cartoixà* presenta les mateixes tècniques i la mateixa estructura sintàctica que l'obra profana, això sí més contingut i més encotillat per la mateixa dinàmica que tracta. En canvi aquestes paraules de Carbonell són aplicables a la *Vita Christi* de Villena. La prova d'açò que dic és que l'obra de Villena es llig bé i amenament a pesar d'alguns trossos confusos, i l'obra de Corella es fa pesada de llegir, no pel lèxic llatinitzant, que és modern en la seua majoria, sinó per la seua sintaxi. Es podria dir que l'obra de Villena és perenne per la manera en què està escrita, per la frescor i vivesa que presenta, per l'ús de l'estil directe, en canvi la de Corella no ho és perquè és pròpia d'una moda i un estil llatinitzant, encarcerat i poc sentit.

BIBLIOGRAFIA

- ALEMANY, R. i altres (1996): *Concordances dels clàssics valencians: Concordança de la Vita Christi de sor Isabel de Villena*, IIFV, Alacant.
- (1997): «Lematització provisional del lèxic de la Vita Christi de Sor Isabel de Villena (A-F)», *Anuari de l'Agrupació Borrianea de Cultura*, VIII, 7-36.
- CARBONELL, J. (1973): *Joan Roís de Corella: Obres completes I*, València, Albatros.
- CASANOVA, E. (1994): «Llengua popular i llengua col·loquial al Tirant lo Blanc», *Miscel·lània Joan Fuster*, VIII, PAM.
- DE RIQUER, M. (1980): *Història de la Literatura catalana*, III Barcelona, Ariel.
- FERRANDO, A. (1980): *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, Biblioteca Sanchis Guarnier.
- FUSTER, J. (1968): «El Vita Christi, obra de dona», en *Obres Completes*, I, edicions 62, Barcelona.
- (1995a): «El món literari de sor Isabel de Villena» i «Jaume Roig i sor Isabel de Villena», en HAUF, A. (ed.) (1990): *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, València, Biblioteca Sanchis Guarnier.
- (ed.) (1995): *Isabel de Villena, Vita Christi*, Barcelona, edicions 62.
- (1995b): *Misògins i enamorats*, Alzira, Bromera (edició i pròleg a cura d'A. Hauf).
- NADAL, J. i M. PRATS (1997): *Història de la llengua catalana*, II, 1997, Barcelona, edicions 62.